

Два селянські контракти купна-продажі

з початку XVI в.

ПОДАВ

МИХАИЛО ГРУШЕВСЬКИЙ.

Права селянина на землю — одно з найбільше інтересних і важних для пізнання суспільно-економічної еволюції питань історії Русь, і zarazом одно з темних і невисліджених. Підняте недавно в науці історії нашого права і серйознійше студійоване, воно знаходить різне, дуже відмінне освітленне у різних дослідників. На перешкоді стоїть передовсім дуже мале число документів, де учасниками виступали б селяне, особливо документів захованих в повній основі, не кажучи вже — в оригіналі. Число таких документів від XIV і до XVII в., досі звістних, можна почислити на пальцях. Тим ціннійша кожда нахідка з сеї сферн.

Завдяки ласкавій услужности о. Антонія Лаврівського, пароха Одрехови (пов. Сянік), що позичив мнї до перегляду документи з свого церковного архиву, дійшло рук моїх два оригінальні контракти купна-продажі, уложені між селянами, в сільськїм урядї села Одрехови на початках XVI в. Я подаю їх текст в моїй транскрипції, з усякою докладністю*), з переміною лише ортографічних знаків і упорядкованнем великих і малих букв, і в фотографічних копіях (зменьшених), з робітні Тшемеского у Львові.

*) Букви надписані над рядком вношу в рядок, в () кладу внесене з знаків скорочень, в [] не означене знаком скорочення.

I, оборотна сторона.

*Грицько Грицько Грицько Грицько Грицько
 та Грицько Грицько Грицько Грицько
 Діла буть іх чотирьох хотіть родити
 та кошу іхній проща ілю братів суг
 іхній буть суг іхній іхній іхній
 іхній іхній іхній іхній іхній іхній
 іхній іхній іхній іхній іхній іхній*

1. 1511. Голубкові сини продають свою рілю в Одреховій брату Іляшу за 90 золотих.

Рок(у) Бож. 1511. Ставши обачне пред пана Грицька Одреховског(о) пред всадц(у) и пред права одреховскы(и), ктуры на тым сѣдѣли: Иван Лецевят судя правны(й), Гриць Кайба, Ванцо Хамилча, — с(ы)нове Голубковы Юско, Демян, Овнорій везнали доброволне без вшелак(о) примушѣна булучи з добрым розумы, иж продали ролю албо в(т)чизну свою Илашеви брату своему за деватдесат злот. монеты и личбы полскы личачи в кожды(й) злот по 1 грош, ктурым сачувчинила зупелна заплата, што и сами везнали и доброволне с того сачуврекли и выписали т(а)к з дѣловизны, з бабизны и з в(т)чизны и тыж записуют сач грошем своим тог(о) Иляша боронити, если бы мал имати какое нагабована в д котроѣ колвек strony. А иж ку браню пѣназкой не стал брат их Прош, теды ег(о) часть вѣл под себе Демян брат ег(о), а за тог(о) Проша они сач записуют вшисци брата и булуд вшисци боронити тог(о) Илаша грошем своим в д брата своего Проша. При тым было не мало людіи добрых: Васко Бинча присажний, Ии Швич мещанин [з] Зршина, Дмитро Лецевя[т], Федко Маротча, Федур Тимча, Тимко Телятча и иных не мало. А если бы тен Илаш на потым хотѣл ролю тогу кому ишнему продати и ма братю сву, а они бы ся спомогли в[т]чизну сву вдержати, теды до те(го) в(ни) были бы на тен час ближшіѣ.

Контракт писаний на звичайнім піваркуші (33 см. довгім, 21 широкім), по обох сторонах. Аркуш зложено в 16-у частину. На верхній частині зложеного документа надписано подібним же письмом: **Зап** илаша голѣ поснѣ з братю.

II. 1519. Яко Гринчак з Завоїв продає свою пасіку Андрію Токареви за 50 золотих.

Року Б(о)жи[я] 1519. Стапувши пред п(а)на Іванка Одреховского Ацько Гринчак [з] Завоїв везнал доброволне без жадного примушиня будучи в добрум здоровю и з добрым розумом, иже продал пасіку на Воли Полавскуй Андрієви Токареви за золотых 50 золотых личбы польских межи Русином Федором а Ацьком Сер(ч)уком и вы:вольуеть ему проданном и даром вѣчным и вырѣк[е]т ся во вшиткого и з дѣгми своиѣми и записуеть сѧ боронити его от каждого приатела своего грошем своиѣм, если бы мал акое пренагабана. При тум были люди: Игнат с Полав Пюбрь Ивап Карпик Ковал(ь) Ан з Грабувищи, иньших немало люди(и) было при тумъ. Joanes Odrzechowsky renka swą własną. Иван Одреховскы власна рука.

Контракт писаний на вісімці звичайного паперу (20 см. довгий, 12 широкій), на однім боці.

До пояснення мусимо сказати, що Одрехова була королівщиною й осаджена була на волоськім праві. Гринко Одреховський, затитулований осадцею, й Іванко Одреховський — се, очевидно, місцеві „князі“; в їх присутности, а також иньших сільських урядників: „суді правного“ Івана Лецевята, присяжного Васька Бінчі і просто „добрих людей“ укладають ся сі контракти. В формах їх лучать ся впливи формул польського права з елементами старшими, які виступають в найстарших галицьких контрактах другої половини XIV в., а в них служать безпосереднім відгомомом староруських часів.

Дуже цінна ся обставина, що перед нами оригінали: маємо живцем перед очима документи, як вони вийшли з сільської канцелярії сеї далекої української землі, з під руки сільського дяка чи писаря.

Що до самого правного змісту сих контрактів, то коментування його завело-б мене далеко — в глибину згаданого вище питання про права селян на землю. Я про се буду мати незадовго нагоду ширше говорити в V томі своєї Історії України-Руси, тепер же обмежу ся короткою заміткою.

Як я розумію сю справу, в практиці руських земель польського права стрічали ся принципи польського права, що не признавали за селянином ніяких прав на його землю, з принципами староруського права, що за свобідним й економічно самостійним селянином (в противстваленню до холопа й закупа) при-

знавало права повної власности (в тодішнім обсягу сього понятя) на землю. Практика робила руському звичаєвому праву, глибоко закоріненому в понятях самого селянства, таку уступку, що *facite* лишала звичайно за селянином широке розпорядження своєю землею, яке граничить часами з понятєм повної власности, але правно такі права селянина ніколи не були йому признані, не були ніколи скодіфіковані, й тому з другого боку ми стрічаємося з такими висказами в устах правительства, що земля королівських селян належить королеви (а панських — панови) і в фактах безцеремонної експропріації сеї землі.

З такими правами розпорядження своїми землями виступають селяне в поданих тут контрактах.
